

Vürtemberqli maliyyə məsləhətçisi İosif Züs Oppenheymerin adı tarixşünaslıq elminə yaxşı tanışdır. Hələ 1738-ci ildə Züsün ölümündən sonra onun qısa həyat hekayəsi ortaya çıxdı. XIX əsrdə Züs haqqında daha iki bioqrafik çərk işıq üzü gördü. Beləliklə, bu tarixi fiqurla tanışlıq üçün kifayət sayda material vardı. Əlbəttə ki, tarixi roman müəllifi bu və ya digər tarixi simanı protokol dəqiqliyi ilə canlandırmaq məcburiyyətində deyil. Feyxtvanger Züsün həqiqi simasını dəyişdirə de, şəxsi fikirlərini həyata keçirməyə mane olmayan yerlərdə bioqrafik əsası hətta xırdalıqlara qədər qoruyub saxlamağa çalışmışdır.

Züs hələ Feyxtvangerə qədər də poetik emal predmetinə çevrilmişdi. Alman romantiki Vilhelm Hauffun əsərləri arasında "Jud Süss" povesti var. Milli ruhda yaranmış bu povestlə Feyxtvangerin romanı arasında həm süjet xəttində, həm də obrazın təfsirində uyğunluğun olduqca az olmasına baxmayaraq, Hauffun povestində bir əhəmiyyətsiz motiv povestin Feyxtvangerə tanış olduğunu düşünməyə imkan yaradır. Çünki onun romanında həmin motiv olduqca mühüm rol oynayırdı.

də o, analizin əsas predmetidir.

Züs obrazı ikili, mürəkkəb və ziddiyyətli-dir. Biz onu elə romanın əvvəlindən bu cür tanıyırdıq, amma ondakı ziddiyyət dərhal üzə çıxmırdı. Bir tərəfdən Züss hakimiyyətə və pulu hərisdir, bütün mümkün vasitələrlə şöhrətə və uğura çata bilir. Öz niyyətlərini həyata keçirmək üçün heç bir maneədən çəkinmir. Onun anlayışına görə bütün vasitələrdən istifadə etmək olar. Züs bəd əməllər həyata keçirmək üçün pul kəsir, cavahirat alveri edir, hersoqla birlikdə dövlətin pullarını talamaq üçün əhaliyə sonsuz cərimələr yükləyir.

Amma Züsün qəlbini dərinliyində insan gözələrindən kənar, onun gerçək mahiyyətini təşkil edən "gizlinlər" də var. Onu digər insanlardan gizlətməyə çalışan Züs özü həmin yerə çox nadir hallarda nəzər salır. Vaxtsız vəfat edən, "həyatının işığına çevrilmiş" sevgili arvadının xatirəsi də həmin "gizli tərəf"ə daxildir. Züs qızı Naeminin anası olan bu qadına qarşı dərin hissi özü üçün seçdiyi yolu rahat getməyə mane olan uyğunsuz nəsnə kimi özündən də, bütün dünyadan da gizlətdirdi. Qızı Naemi də Züs üçün məhrəm, müqəddəs idi - Züs onu dolaşdığı cəmiyyətin yalan və şərtlərdən çox uzaqda qalan varlıq adlandırdı. Bax, məhz buna görə də Züs həm qızına qarşı hisslərini, həm də Naeminin özünü insanlardan (elə özündən də) giz-

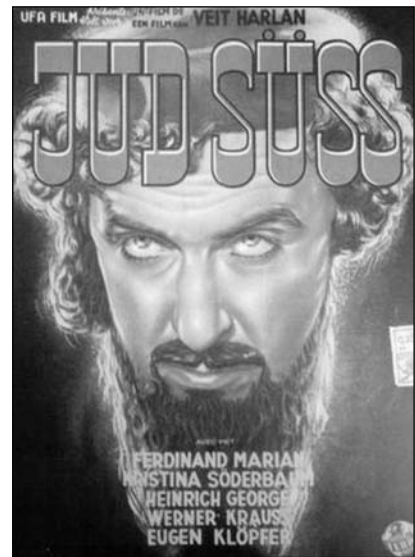
tam yenilənmə üçün daha bir güclü sarsıntı keçirmək gərəkli idi. Züsün həyatındakı bu cür sarsıntılı hadisə qızı Naeminin ölümü olur. Ancaq indi Züs üzündəki "hoqqabaz" maskasını həmişəlik çıxarır və müəllifin fikrincə özü olur. Qızının itkisi ilə birlikdə Züs hakimiyyət, uğur hərisliyini də itirir. Züs başa düşür ki, "onun yolu düzgün deyildi. Düşündüyü, həyata keçirdiyi, can atdığı hər şey - hersoqla mübarizəsi, bütün süni parlıtması və təntənəsi yalan, özünüaldatma idi". Naeminin ölümünə görə Karl-Aleksandrın intiqam almaq da saxta idi. Yeni fikirlər, yeni dünya-görüşü Züsə bütünlüklə yiyələnir.

Beləliklə də Züsün bütün maraqları, arzuları, insani ümidləri, həm də həyatın özündən yüksəkdə dayanması onun bu yeni vəziyyəti ilə izah olunur. Elə Züsün özünün həbs olunmasını təklif etməsi də məhz bununla əlaqədardır. Bu yolla özünü təslim etdiyi şəxslərə nifrətini ifadə edirdi.

Züs artıq "həyat nizamsızlığının digər tərəfindədir və nə hersoq, nə imperator, nə məhkəmə onu qorxutmur". Züs başa düşür ki, həyat elə "fani, heç və puçdur", ona görə mübarizə aparmağa dəyməz. Həyat artıq onun üçün əvvəlki mənanı kəsb etmir. Bu, varlığın sakit seyrçiliyidi. Züs həyata bağlılığını da bu cür ifadə edir: "O, xaricə gedib hansısa böyük gölün və ya dənizin sahilində

Ədəbi mənbələr və paralellər

(L.Feyxtvangerin "Yəhudi Züs" romanı)

V.Hauffun povestində Züsün bacısı Leya Qustava şikayət edir ki, qardaşı onu evdə dustaq kimi saxlayır, heç bir yerə getməsinə icazə vermir, hətta öz şəxsi evinə gələn qonaqların da qarşısında görünməyə qoymur. Leya qardaşından bu rejimi yumşaltmağı xahiş etdikdə isə o, kədərlə deyir ki, "bacısının yəhudi xalqından aralanmasını istəmir; Leya atalarının Tanrısına yalvarmalıdır ki, onun namusunu və paklığını qorusun, onun ruhu isə qardaşının ruhunun pak qurbanına çevrilsin". Namus və ataların Tanrısına sədaqətdən bəhs edən bu hissəyə müəllif bir də geri qayıtmır.

Hauffun Züsünün məhz bu kədərli anı Feyxtvangerdə mürəkkəb daxili əzablarla uyğunlaşır. Züsün xilas üçün lövbərə çevriləcək bacısı Feyxtvangerdə qeyri-adi varlığa, müqəddəs torpaqda yetişmiş ekzotik çiçəyə çevrilir.

Züsün siyasi və şəxsi həyatı sözügedən povestdə əhatəli şəkildə təqdim edilmir, obrazın emosional cizgiləri isə kifayət qədər rənglidir. Hauffun Züsünün portreti olduqca dəqiq, çöhrəsində rəğbət yaratmağı bacaran, bəzən olduqca gözəl görünən cizgilərinin cazibədarlığını və hətta alicənablığını gizlətmədən qələmə alınır. Dodaqlarındakı ümumi xoş mənzərəni pozmayan və bir çox insanlarda dəhşətli təəssürat yaradan mənfur ifadə olmasaydı, ilk baxışda Züsün xeyirxahlıq simvolu olduğu qənaətinə gəlmək olardı.

Feyxtvanger süjet vəziyyətlərini uydurmağı xoşlamır. O, tarixi romanlarda ya vaxt silsiləsinə əsaslanır, ya da xarakterlərin psixoloji təkmilləşməsinə və nəzəriyyələrin tərtib edilməsinə özündə saxlamaqla digər əsərlərin sxemlərindən yararlanmağa çalışır.

"Yəhudi Züs" romanının ideya-fəlsəfi mənası hər şeydən əvvəl əsas qəhrəmanın timsalında nəzərə çarpır, elə bu səbəbdən

lədir, çünki o və qızı iki fərqli dünyadır. Züs təkə həyat səhnəsində taxdığı aktyor maskasını çıxararaq özü ilə qorxulu tet-a-tet vəziyyətində qaldıqda qızı ilə ünsiyyət saxlayır.

Züsün xristian aristokrat məşəyinin aşkarlanması onun üçün daha ciddi sınaq olur. Məlum olur ki, onun atası naməlum kontor (katolik kilsəsində və yəhudi məbədinə dini mahnılar oxuyan şəxs - X.N.) və aktyor Zaxari Züss deyil, baron və feldmarşal, alman cəngavər ordeninin komandoru Georq Eberqard fon Heydersdorf olmuşdur. Bu kəşf qəhrəmanın taleyini, cəmiyyətdəki nüfuzunu, insanların ona qarşı münasibətini kökündən dəyişirdi. O, nifrət edilən şəxsəndən hər kəsin hörmət etdiyi, xalqın qələbə çalmış qəhrəmanının oğluna çevrilə bilərdi. O, çox asanlıqla və maneəsiz şəkildə yüksək rəsmi mövqə tutub bilərdi, çünki konstitusiyaya görə buna haqqı çatırdı. Amma tamah onun dünyaya gəlişinin sirrini açan nailiyyətlərdən istifadə etməkdən daha nəhəng idi. Yəni də daxilə baş verən gərgin mübarizə hər kəsi "uğrunda" və "qarşı" cəbhələrinə bölürdü. Qərar qəbul edilmişdi. Züs yəhudi olaraq qalmağa, alçalmış və təhqir edilmişlərdən olmağa razılaşır ki, "Edomon qarşısında ludanın nümayəndəsi olsun, müdafiəçi və qisasçı kimi tanınsın". (Edom - Yakubun böyük qardaşı İsav nəzərdə tutulur - X.N.)

Züs xristian-aristokratın oğlu olmaq cazibəsindən imtina edərək sirrini gizlətməyə müvəffəq olur. Bu, öz üzərində qəti qələbə idi. Qabriel Züsün başqalaşması qərarından heyrətə gəlir. "Rabbi Qabriel onun əlindən tutdu, üzünə baxdı. Qarşısında natəmiz, yalançı, nadürüst birisi dayanmışdı. Onun iç üzü isə fərqli idi. Dərinin, etin, sümüyün arxasında ilk dəfə işıq gördü".

Züs öz fəaliyyətini məhdudlaşdırmağa çalışır, katolik sözləşmədən uzaqlaşır, amma

məskən salacaq, hansısa kiçik, sakit bir yerdə, əmin-amanlıq şəraitində yaşayacaq. Özü ilə bir neçə kitab götürəcək, bəlkə də, buna heç gerek olmayacaq. Tezliklə isə yaddan çıxacaq və onun özü, adı, yaxşı və pis əməlləri haqqında ancaq təhrif edilmiş, etibarsız mənasız söz-söhbət qalacaq. Sonda qalan isə ancaq heç bir məna ifadə etməyən, mənasız həflər birləşməsi olan ad olacaq. Sonra o da susacaq və ancaq Ali dünyadakı nəhəng, parıltılı səssizlik, yüngül buxarlanma və yüngül işıq qalacaq."

Beləcə Züs hər şeyə hansısa fərqli dünyadan baxmağa başlayır. O, inkişafın tam dövrünü keçir - fırtınalı fəaliyyətdən rahatlığa, mübarizədən barışıqqa, həyatın təsdiqindən inkarına doğru.

İlk baxışda romanda təsvir edilən insan taleyi təsadüfi görünür, Züs isə hansısa ümumi məcburi qərarlar qəbul etməyəcək qədər fərqli obrazdır. Amma Feyxtvanger romanının əsasında fəaliyyətdən məhrum olan insanın həyat yolunu göstərmək ideyası dayandığını bəyan edir. Bu ideyanın həyata keçməsi üçün Züs obrazını yaratması isə bizi müəllifi maraqlandıran tarixi bənzərsizliklərin deyil, hansısa ümumi sosial hadisələrin olduğuna əmin edir.

Züs obrazı taleyinin istisna olmadığına baxmayaraq, Feyxtvangerin nə əvvəlki nə də sonrakı əsərlərindəki digər personajları arasında tənha görünür. Məsələn, "Eybəcər hersoginya" əsəri barədəki yazıda görkəmli insanın həyatını müəllif tamamilə bədbin vəziyyətdə gözdən keçirir - faydalı ictimai fəaliyyət uğurlu alınmır. Marqarita şəhərlər, dövlət, tərəqqi üçün çalışır, amma uğur əldə edə bilmir - onu fəaliyyət meydanından getməyə məcbur edirlər. Burada isə yəhudi Züs öz mənafeyi üçün uğur əldə etmək fikrinə düşür və buna müvəffəq olur. Amma xalqın, dövlətin, tərəqqinin ziyanına çalışdığı üçün sonunda o özü məyus olaraq könüllü şəkildə bu uğurdan imtina edir. "Eybəcər hersoginya"dakı kədərli dilemma faydalı, amma şəxsi məmnunluğu olmadan, ağıllı fəaliyyəti istisna etməyən hadisədir.

Züs obrazı isə sözsüz ki, realistdir. O, idarəetmənin bütün iplərini öz əlində tutan, hakimiyyətindən şəxsi maraqları və xalqın ziyanına istifadə edən müvəqqəti qüdrət sahibini təcəssüm etdirir. Züsün niyyəti bədii cəhətdən aydın və qabarıq nəzərə çatdırılır. Gözəl geyinmiş Züsü Karl-Aleksandr soyuq su ilə dolu çəlləyə salmağı əmr etdikdə o, "feldmarşal əleyhiçə Vdə 1.ə ə V X □□K n nm □□ X.V şp □□ " .8" 7 Xle3ey" □ X □□ ə.3KK X X □□Kn" 3ə sm, □ (Züf3al)

